

Balogh Magdolna¹

MAGYAR–SZLOVÁK KULTURÁLIS TRANSZFER

– GÖRÖZDI Judit. *Dejiny v súčasných maďarských románoch (A történelem a kortárs magyar regényekben)*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV–Ústav svetovej literatúry SAV, 2019, 167 lap –

Speciális pozícióban, magyarként kisebbségi helyzetben, ugyanakkor egy szlovák akadémiai kutatóintézet tudományos főmunkatársaként a többségi szlovák tudományos társadalom első vonalában végzi több évtizede fontos kultúraközvetítő munkáját Görözdi Judit. Magyar irodalommal foglalkozó szakemberként a magyar irodalom és a magyar irodalomtudomány szakmai eredményeinek közvetítője, dívatos szakszóval a magyar–szlovák kulturális transzfer aktív részvevője. Bizonyára az ő helyzetéről is elmondható, hogy a kettős kulturális kötődés a természetes előnyök mellett hátrányokkal is jár (például, hogy szakmailag mindkét közegben meg kell felelnie), s az előnyök és hátrányok egyidejűleg vagy váltakozva lendítik előre vagy fékezik le kutatásaiban. Akár így, akár úgy, eddigi pályája azt bizonyítja, hogy fontos szerepe van abban az egyre sokszínűbb szlovák irodalmi-kulturális térben, amelyben a kortárs magyar irodalom meghatározó alkotói és művei – a színvonalas fordításoknak köszönhetően – örvendetesen gyarapodó számban jelennek meg. S habár a kulturális recepcióban kétségkívül a fordítóké a meghatározó szerep, az irodalomtörténésznek is megvan a maga nem mellékes feladata. Ez olykor aprómunkát jelent: könyvbemutatók szervezését, fordítókkal és szerzőkkel folytatott műhelymunkát; fő tevékenysége kultúraközvetítőként mégis az, hogy szakszerűen ágyazzon meg a kulturális csere folyamatának, a recepciónak. Mészöly Miklós elhallgatásalakzatairól szóló (magyar nyelven 2006-ban, szlovákul 2010-ben megjelent) kismonográfiája után második szlovák nyelvű kötetével Görözdi Judit most a kortárs posztmodern magyar irodalom szlovákiai recepciójához kínál fogódzókat.

Miként érzékeljük és hogyan írjuk le a történelmet? Hogyan befolyásolják irodalmi, történetírói vagy éppen orális hagyományaink a történelemről alkotott képzetünket, végső soron történeti gondolkodásunkat? Van-e egységes nemzeti történelem? Miféle ideológiai rétegei vannak történeti képzetünknek? Mi maradt a nagyelbeszélésbe vetett hit szétfoslása után? Hogyan jelenik meg a társadalom marginális csoportjainak történeti tapasztalata a történelmi elbeszélésekben?

A fentiekhez hasonló kérdéseket tesz fel kötetbevezetőjében a hungarológus, hogy azután a kötet elemző fejezeteiben részletesen vizsgálja meg, hogyan szembe-sülnek a kortárs magyar szerzők a múlt irodalmi feldolgozásának, a történelem elbeszélhetőségének kérdéseivel.

¹ A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet Közép- és kelet-európai Osztályának tudományos főmunkatársa.

A Dunaszerdahelyen élő irodalomtörténész kötete a közelmúlt posztmodern magyar prózairodalmának talán legjelentősebb vonulatát állítja a középpontba, s az elmúlt évtizedek bölcsészet- és társadalomtudományi koncepcióinak kontextusában mutatja be a magyar irodalomban igazi reneszánszát élő műfaj, a történelmi regény változatait.

A bevezető esszében a szerző vázolja a történelmi regény műfaji emlékezetét, ahogyan az Jósika Miklós, Kemény Zsigmond, Lukács György műveiben rajzolódik ki a magyar irodalomtörténetben, majd a kortárs nyugati (Brian McHale, Linda Hutcheon), a szlovák (Rudolf Chmel, Pavel Zajac) és a magyar szakirodalom (Hites Sándor, Szegedy-Maszák Mihály) releváns megállapításait alapul véve tekinti ki a műfaj regionális összefüggéseire. Azt, hogy egy adott mű a történelmi regény műfajához sorolható-e vagy sem, olykor nem egyszerű eldönteni. Görözdí Judit Szegedy-Maszák Mihály ajánlatát elfogadva olvasásmódként tekinti a történelmi regény műfajára.

Az irodalomtörténész „skatulyázó” tevékenységének lényeges mozzanata az elemzendő művek kiválasztása, amely itt egy elvi és egy pragmatikus szempontot érvényesít. Az első az érték szempontja, a második pedig a munka speciális helyzetéből következik: egy magyar irodalomról szóló szlovák nyelvű monográfia esetében alighanem érthető, ha a szerző olyan posztmodern történelmi elbeszélő művekre fókuszál, amelyeknek van, vagy a közeljövőben lesz szlovák vagy cseh fordításuk. Összesen közel két tucat magyar regényről van szó a könyvben.

A kötet hat fejezetének mindegyike egy-egy altípus leírására vállalkozik. Az első fejezet Esterházy Péter *Harmonia caelestis* és *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozós változat* című művein keresztül a történelmi múlt irodalmi megformálásának azt a módját vizsgálja, amely a Jan Assmann-i kommunikatív emlékezet fogalmához köthető, s amelyhez úgy jut el az író, hogy először mind tartalmi, mind szerkezeti értelemben lebontja, dekonstruálja a hagyományos történelmi elbeszélést, ezzel együtt visszautasítja a történelemtől való gondolkodás korábban felkínált módozatait, mind formai, mind ideológiai értelemben.

Az elemzett művek második csoportjához tartoznak az áltörténelmi regények, amelyeket Bényei Tamás a mágikus realizmus irányzatához sorol. A magyar irodalomban ennek Mészöly Miklós késői művei adják a mintáját. A szerző Darvasi László regénye (*A könnyemutatványosok legendája*) és Márton László *Testvériség-trilógiája* mellett Grendel Lajos *Galerijét* sorolja ide, ez utóbbi révén egy újabb megközelítésmódot, a posztkoloniális elméletet is bekapcsolva az értelmezésbe.

A harmadik csoportba a „női” regények kerülnek, abból a megfontolásból, amely az utóbbi évtizedek feminista kritikájában erőteljes hangsúllyal jelenik meg, vagyis hogy a női szerzők a domináns férfiszempontú történelemértelmezést egy másfajta nézőpontból rajzolják át, érvényesítve egy bizonyos mikrohistoriai aspektust is: ennek különböző változatait mutatja be a szerző Rakovszky Zsuzsa *A kígyó árnyéka*, Bánki Éva *Esőváros*, Kováts Judit *Hazátlanok* és N. Tóth Anikó *Fényszilánkok* című műveit értelmezve, hangsúlyozva, hogy a két utóbbi regény a kisebbségi létből adódó sajátos szöveg megközelítésével is gazdagítja a kérdéskör irodalmát.

A negyedik fejezetben Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című trilógiáját értelmezi a szerző a testiség, a testtel kapcsolatos ideológiák, a hatalom és a regényszerkezet kontextusában. E fejezet talán legérdekesebb eleme az, hogy bevonja az értelmezésbe a maskulin szexuális fantáziák és az erőszakos hatalomgyakorlás módozatainak összefüggéseit feltáró Klaus Theweleit munkáját. A kelet-poroszországi születésű német szociológusnak a freiburgi egyetemen megvédett doktori disszertációja könyv alakban 1977/78-ban jelent meg *Männerphantasien* címmel. A nagy sikert aratott könyv azoknak a Freikorps-egységeknek a szerepét vizsgálta, amelyek a húszas évek weimari köztársaságának fennállása alatt elsősorban szélsőjobboldali meggyőződésű, leszerelt katonákat tömörítettek. Ezek a tiszti szabadcsapatok lényegében fehérterror gyakoroltak, s jelentőségüket az is mutatja, hogy tagjaik közül később sokan beépültek a náci hatalmi struktúrákba is. Theweleit munkájának relevanciáját a Nádas-mű szempontjából az is mutatja, hogy a trilógiának mind a magyar, mind a szlovák kritikai irodalmában felbukkan, ráadásul bizonyosan egymástól függetlenül. A *Párhuzamos történetek* magyar nyelvű kritikai irodalmában egyedül Radnóti Sándor hivatkozik e munkára *Holmi*-beli írásában, mint a Nádas-regény fontos párhuzamára. Tőle tudjuk, hogy módjában állt betekinteni Nádas irodalomjegyzékébe, amelyben a regényhez felhasznált munkákat feltüntette, s ennek alapján állíthatta említett tanulmányában, hogy a szerző nem ismerte Theweleit könyvét. Annál érdekesebb, hogy a *Párhuzamos történetek* szlovák recepciójában is feltűnik ez a szociológiai munka, mint a regény interpretációjának fontos eleme: Adam Bžoch tanulmánya hivatkozik rá, s a szlovák irodalmárt idézi Görözdi Judit is (Radnótit pedig nem, akinek az írását szintén ismeri és fel is tünteti szakirodalmi jegyzékében). Az elemzés további részében a *Párhuzamos történetek* struktúrájának a káoszelmélettel való összefüggését emeli még ki, illetve test és hatalom finom összefüggéseinek, „mikrofizikájának” megjelenítéséről szólva Foucault biohatalom, biopolitika fogalmát is bevonja az értelmezésbe.

Az ötödik fejezet Závada Pál *Természetes fény* című munkáján keresztül egy másik médium, a fotó, azaz a vizualitás és a narráció összekapcsolását állítja a középpontba, mint a múltbeli események megjelenítésének sajátos módozatát. Itt kap szerepet az ekfráziszis, a „talált fénykép” funkciójának, illetve az illusztráció és a szöveg bonyolult viszonyrendszerének, nem utolsósorban ellentmondásosságának vizsgálata, amelyhez Hans Belting koncepciója, illetve Marianne Hirsch *postmemory*-elmélete adja a teoretikus alapot. E téma kapcsán kerül még elő a történeti forrásanyagok hitelességének kérdése, a mikrohistóriai elbeszélés és a kollektív emlékezet inkongruenciája, illetve az a jelenség, amit Ricoeur „túl kevés” vagy „túl sok” történelemnek nevez, azaz egyfelől a múlt (elsősorban a traumatikus múlt) elhallgatása vagy kiszorítása a kollektív emlékezetből, a múltat megjelenítő nagy narratívákból, illetve a múlt egyoldalú megközelítése, az áldozatszerepre és a dicsőséges győzelmekre egyszerűsítése.

Végül az utolsó fejezet Krasznahorkai László *Háború és háború* című művét értelmezi az apokaliptikus történetfilozófia szemszögéből Karl Löwith történetfilozófiai elgondolása alapján.

Ahogy az eddigiekből is kiderülhetett, a kötet rendkívül alapos és igen széleskörű elméleti tájékozódásra épül. Ráadásul ez az impozáns teoretikus alapozás nem korlátozódik az irodalomelméletre, illetve a történettudomány úgynevezett nyelvi fordulatát követő tudományelméleti narratíva bevonására, hanem érinti a történelem szépirodalmi elbeszélhetőségének tágabb kérdéskörét is, azaz a lehető legszélesebb körű pszichológiai, szociológiai, történetfilozófiai, művészettörténeti, antropológiai és mediális összefüggéseket a feminista kritikáig és a posztkoloniális elméletig bezárólag, s ez a sokszínű elméleti kontextus szavatol azért, hogy az elemzett művek hiteles és érdemleges interpretációk révén kerülhessenek be a szlovák irodalomtudományba, ezzel a könyvvel is gazdagítva a magyar–szlovák kulturális dialógust.